

Egy emlékév után

A hazai és külhoni Rákóczi-kutatások újabb eredményei

II. Rákóczi Ferenc életéről, az általa vezetett szabadságharcról és a tágabb értelemben vett Rákóczi-korszakról könyvtárnyi irodalom született az elmúlt évszázadok során, és a történelmi események megítélése is folyamatosan változott. A 19. század óta szinte valamennyi történelmi korszakban kialakult egy Rákóczi-kép, amelyet nagyban befolyásoltak a jelentősebb aktuálpolitikai és világtörténelmi események. A Nagyságos Fejedelem a magyar történelem egyik legnépszerűbb nemzeti hőségévé vált, akinek az emlékét szinte valamennyi magyar helységben őrzi egy utca, tér vagy intézmény. II. Rákóczi Ferenc nemcsak a magyar történelem kedvelt személyisége, hanem hasonló népszerűség övezi személyét számos európai országban, mint például Lengyelországban vagy Franciaországban.

A magyar országgyűlés 2018 novemberében úgy döntött, hogy a 2019. évet – Rákóczi erdélyi fejedelemmé választásának 315. évfordulója alkalmából – II. Rákóczi Ferenc-emlékévvé nyilvánítja. Az emlékév során számos tudományos és kulturális eseményre került sor, több nemzetközi konferenciát is rendeztek (például 2019. szeptemberben Párizsban és Budapesten, novemberben Kassán), amelyeken a korszak magyar és külhoni kutatói újabb eredményeiket bemutatva igyekeztek árnyalni a hazáért és a szabadságért küzdő, tragikus sorsú fejedelem megítélését. A tudományos rendezvények előadásáiból válogatva szeretnénk kis ízelítőt adni a tavalyi év gazdag tudományos eredményeiből, amelyek – részben folytatva a téma gazdag historiográfiai hagyományait – egyúttal új, interdiszciplináris kutatási perspektívákat kijelölve gazdagítják ismereteinket a Rákóczi-korról.

A Rákóczi-szabadságharc és az azt követő emigráció történetének újabb kutatásai számos területen hoztak érdekes eredményeket. Itt elsősorban a diplomáciatörténeti, a társadalomtörténeti, valamint az irodalom- és művelődéstörténeti kutatásokra szeretnénk felhívni a figyelmet. A diplomáciatörténeti kutatások eredményei több tanulmányban is megjelennek. Géraud Poumarède a katonatiszt és diplomata Charles de Ferriol márki konstantinápolyi szerepéről nyújt tájékoztatást a Rákóczi-szabadságharc idején. Ferriol tevékenységével Köpeczi Béla, Benda Kálmán és Bóka Éva több mint harminc éve megjelent munkái óta nem igazán foglalkozott a magyar történeti kutatás, pedig a konstantinápolyi francia követség a francia királyi udvar és II. Rákóczi Ferenc kormánzata közötti kapcsolattartás egyik legfontosabb színtere volt. A tanulmány gazdag jegyzetapparátusa jól bizonyítja, hogy a Francia Külügyminisztérium Levéltárának (ma *Archives diplomatiques de La Courneuve*) viszonylag

gazdag magyar vonatkozású forrásanyagát (*Correspondance politique Hongrie et Transylvanie*) érdemes a konstantinápolyi diplomáciai levelezésekkel is összehasonlítani. Ferriol jelentősége nemcsak abban mutatkozott meg, hogy a francia diplomaták közül ő ismerte a legjobban a magyarországi és az erdélyi helyzetet, hanem tapasztalt katonaként jól rámutatott a szabadságharc bukásának okaira is.

Szintén a klasszikus diplomáciatörténeti tanulmányok közé tartozik Núria Sallés Vilaseca írása, amely Jacques de Boissimène, a spanyol szolgálatban tevékenykedő francia ügynök 1717–1718-as törökországi küldetéséről szól. Boissimène küldetése viszonylag jól ismert a magyar történészek számára is, mivel Szekfű Gyula és Köpeczi Béla monográfiáiban is olvashatunk tevékenységéről. Az itt közölt tanulmány más nézőpontból vizsgálja és értékeli a száműzött fejedelem személyéhez küldött spanyol–francia követ küldetését. Egyrészt rámutat arra a jelenségre, hogy a magyarországi és erdélyi függetlenségi mozgalmak és a francia külpolitika sikeres Habsburg-ellenes együttműködése milyen példaértékű modellként szolgálhatott más európai hatalmak, mint jelen esetben a Spanyol Királyság számára. Másrészt pedig a tanulmányból azt is megtudhatjuk, hogy a száműzött Rákóczi fejedelem törökországi jelenléte milyen kiváló eszközt jelentett a spanyol örökösödési háború utáni években a Habsburg Monarchiával nyílt konfliktust kerülő, viszont a török háború elhúzódásában érdekelt nagyhatalmak diplomáciai tevékenységének leplezésére.

A lengyelországi Rákóczi-emigráció kutatásában az elmúlt időszakban elévülhetetlen érdemeket szerzett Adam Szabelski, aki 2018-ban a poznaí Adam Miczkiewicz Egyetemen védte meg *Myśl polityczna Kelemena Mikesa w świetle jego Listów z Turcji (1717–1758)* (Mikes Kelemen politikai gondolkodása a Törökországi levelek tükrében, 1717–1758) című doktori disszertációját. A doktori dolgozat a neves lengyel egyetem és az MTA BTK közötti együttműködés keretében, kettős kutatásvezetés segítségével született. Az itt közölt tanulmányban Adam Szabelski és Balázs-Szabelski Enikő a II. Rákóczi Ferenc lengyelországi emigráns éveivel kapcsolatos újabb kutatások eredményeit foglalja össze.

A diplomáciai levéltárak forrásai azonban nemcsak a nemzetközi kapcsolatok alakulásának mozgatórugóiról adnak számot, hanem néha meglepő információkkal szolgálnak a Rákóczi-szabadságharc bukása után külföldi száműzetésbe kényszerült magyar családok életére vonatkozóan is. A Rodostóban letelepedett Kőszeghy család története jó példa erre, mivel tagjainak folyamatosan változó nevét megőrizték a francia diplomáciai források is. A kezdetben Bercsényi Miklós környezetében felbukkanó Kőszeghyek a 18. század folyamán beolvadtak a helyi levantei társadalom elitjébe, és a 19. században több európai ország konzuljaiként fontos szerepet játszottak a Márvány-tenger partján fekvő kikötővárosban. A történelem furcsa szeszélye folytán a magyar eredetét büszkén őrző család Franciaországba került. A család történetét régóta kutató Elisabeth Saïh és e sorok szerzője a család levéltárának dokumentumai és diplomáciatörténeti források alapján rekonstruálja a família viszontagságainak történetét.

Az újabb irodalomtörténeti kutatások terén II. Rákóczi Ferenc fejedelem száműzetésében írt, az 1980–1990-es években megjelent idegen nyelvű szövegeinek kritikai kiadása után az elmúlt időszakban a *Confessio peccatorisként* – magyarul

Vallomásokként – ismert, a téma szempontjából alapvető fontosságú művével kapcsolatos vizsgálódások kerültek előtérbe. Korábban már R. Várkonyi Ágnes professzor asszony is dolgozott a latin szöveg kritikai kiadásán, de a munkát sajnos nem tudta befejezni. Jelenleg párhuzamosan készül a szöveg latin eredetijének és francia fordításának kritikai kiadása Takács László és Tüskés Gábor vezetésével. Nagy örömeinkre szolgál, hogy mindkét kutató egy-egy tanulmánnyal hozzájárult a II. Rákóczi Ferenc emlékének szentelt folyóiratszámhoz. Tüskés Gábor Rákóczi két önéletrajzi munkája – vagyis a *Confessio peccatoris* és a *Mémoires* – szövegeiben vizsgálja a nemzeti identitás és a történelmi vezéregyéniség kapcsolatát a központi jelentőségű pátria képén keresztül. A szerző a források bemutatása után a fejedelem magyar történelmet ábrázoló írásainak segítségével igyekszik feltárni Rákóczi történeti forrásait és történelemfilozófiai elveit, valamint azokat az okokat, amelyek Rákóczi szerint a szabadságharc kirobbanásához vezettek. A szabadságharc katonai történelmének leírása során kiemeli a fejedelem hadtudományi olvasmányait, a hadseregszervezés és a hadviselés nehézségeit. Bár a pátria felszabadításáért vívott szabadságharca kudarcot vallott, Rákóczi e munkáiban megkísérli, hogy vereségeit erkölcsi győzelemként ábrázolja. Tüskés Gábor zárógondolatában rámutat a fejedelem által Magyarországról rajzolt kép reális és fiktív elemeire, továbbá a történelmi szerepét isteni küldetésként értelmező, szabadságharcot vezető államférfi és a magánember Magyarország-képeinek jellegzetességeire.

Takács László tanulmánya a *Confessio peccatoris* katonai témájú szövegeivel foglalkozik. A szerző az eredeti kéziratban található javítások alapján vizsgálja a rangok használatát. A rendfokozatok javításai arra engednek következtetni, hogy a szöveg első változatában használt terminusokat Rákóczi később antik szerzők műveiből kölcsönzött kifejezésekkel cserélte fel. Az ókori klasszikus munkák mellett viszont a korabeli hadtudományi irodalom és az azzal összefüggő viták is hatással lehettek az emigrációban író fejedelemre. Ilyen, nagy hadtudományi vitákat gerjesztő mű volt például az ebben a korban népszerű Jean-Charles de Folard lovag kommentált Polübiosz-fordítása is, amelyet Rákóczi rodostói könyvtárának listáján is megtalálhatunk. Takács László konklúziójában szintén megjelenik a szabadságharc hadvezére és a bűnbánó magánember kettős képe, ami az önéletíró Rákóczi személyes vívódásait is tükrözi.

Az irodalom világába vezet minket Egyed Emese tanulmánya, amelyben egy nemrég felfedezett és 2011-ben Kolozsváron bemutatott színdarabról olvashatunk. Kövesdi Boér Sándor *Gróf Bonnénál vagyis az idegenek Konstancinápolyban* című, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium könyvtárából előkerült mű kézirata igazi irodalomtörténeti csemegét jelent, amelynek legfontosabb forrása Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című, első kiadásban 1794-ben Szombathelyen megjelent munkája. A Rákóczi-emigráció világába vezető színpadi mű főszereplője mégsem a bujdosó fejedelem, hanem az emigráns magyarokkal, elsősorban Rákóczi Ferencsel és később fiával, Rákóczi Józseffel szoros kapcsolat ápoló neves francia renegát kalandor, Alexandre de Bonneval, alias Humbaracı Ahmed Paşa, vagy Bonneval pasa. Kövesdi Boér Sándor a mű középpontjában álló történelmi eseményt, az 1730-as Patrona Halil-féle janicsárlázadást regényes,

szelmi szálakkal átszőtt drámai keretbe helyezi. Noha a darabot a saját korában valószínűleg nem játszották, és legfeljebb csak néhány olvasója akadt, mégis kiválóan tükrözi a Mikes-levelek és a korban népszerű kalandortörténetek alapján lassan kibontakozó Rákóczi-kultusz reformkori erdélyi kezdeményeit. A 18. század végi orientalista ihletésű irodalmi művek divatja szintén nagy hatással lehetett az íróra, aki valószínűleg egy, a korban népszerű kalandortörténettel álcázva igyekezett a hajdani rebellis magyarok emlékét felidézni.

Hasonlóképpen Rákóczi emlékének megőrzéséről szól a következő írás. A Rákóczi-kultuszt már hosszú évek óta kutató Kincses Katalin Mária a II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala után fellendülő szoborállítási kezdeményezések néhány példáját mutatja be. A részletes dokumentációval ellátott tanulmány három egyedülállóan fontos szobor történetét dolgozza fel. A zólyomi az ország első köztéri Rákóczi-szobra volt, amely csodával határos módon menekült meg az olvasztótégelytől, és került 1969-ben Borsiba. A marosvásárhelyi, a fejedelem beiktatásának 200. évfordulójára készült műalkotás pedig az első erdélyi Rákóczi-szobor, amely az 1918. decemberi román bevonulást követően a szimbolikus térfoglalás áldozatául esett. A zombori szobor a történelmi Magyarország első egész alakos Rákóczi-szobra volt, amely 1912-es ünnepélyes leleplezése után hét évvel szintén az enyészet martalékává vált. A II. Rákóczi Ferenc fejedelem tiszteletére állított zólyomi, marosvásárhelyi és zombori köztéri szobrok szomorú sorsa jól jelképezi a 20. század eleji magyar történelmi változásokat: a felemelő szoboravatások után az önálló magyar államiság szimbólumainak tekintett műalkotások a trianoni tragédia után a szobordöntő gyűlölet célpontjaivá váltak.

Műhely rovatunkban Korpás Zoltán egy korábbi korszak eseménye, a törökellenes küzdelmek anyagai forrásainak megteremtése kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a 16. századi Habsburg-dinasztia és a Magyar Királyság kapcsolata nem értelmezhető csupán I. Ferdinánd és Szent István birodalmának lokális és duális viszonylatában. A Habsburg-ház tagjai saját magukra hosszú ideig egységes dinasztiként néztek, amelynek 1556 után két „belső főága” lett, és a távolinak tűnő spanyol ág is jelentős hatásokat gyakorolt a kora újkori magyar történetekre. A tanulmány függeléke egy olyan levelet közöl, amelyben – eddigi ismereteink szerint – első alkalommal szólították fel az újvilági gyarmatok tisztségviselőit, hogy támogassák a Habsburg-dinasztia magyarországi harcait. Ez az egyedi eset a pragmatikus dinasztikus politika globális gondolkodását tükrözi, egyúttal azt mutatja, hogy a magyar történelem akár más kontinenseket is érinthetett a 16. században.

Reményeink szerint az itt közölt néhány tanulmány jól tükrözi a nemzetközi szintén folyó Rákóczi-kutatások fontosabb irányvonalait és az azok közötti kapcsolódási lehetőségeket. A tavalyi II. Rákóczi Ferenc-emlékévé hozadékaként a már említett könyvtárnyi Rákóczi-szakirodalom örömteli módon tovább gyarapodott. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar és a nemzetközi tudományosság, azon belül a történettudomány és az irodalomtudomány még igen sok adóssága van a Nagyságos Fejedelemmel szemben. Bár jelenleg is komoly kutatások folynak a témában, még mindig nem készültek el olyan alapvető kiadványok, mint például II. Rákóczi Ferenc fejedelem *Confessio peccatoris* című művé-

nek kritikai kiadása, vagy a Rákóczi-szabadságharc nagy európai levéltárakban található diplomáciai forrásainak tudományos kiadása. Nemzetközi összefogással talán ez is sikerül majd.

Tóth Ferenc

AFTER A YEAR OF REMEMBRANCE

RESULTS OF RECENT RESEARCHES ON THE RÁKÓCZI ERA AT HOME AND ABROAD

In the Rákóczi Memorial Year 2019, several international conferences were organized (for ex. in September 2019 in Paris and Budapest), in which Hungarian and foreign researchers of the period tried to nuance the tragic fate of the prince fighting for his homeland and freedom by presenting their new research results. Selected from the lectures of scientific events, we would like to give a taste of last year's rich scientific results in this issue of our review, which, in part by continuing the rich historiographical traditions of the topic, enriched our knowledge of the Rákóczi era by designating new interdisciplinary research perspectives.